ნ. ფიროსმანიშვილი — ქეიფი და სურათი პეიზაჟით

ნიკო ფიროსმანიშვილი

შ. ამირანაშვილი

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი

სახვითი ხელოვნების არც ერთი ქართველი მოღვაწის შესახებ არ არსებობს იმდენი ერთი-მეორის საწინააღმდეგო აზრი და შეხედულება, რამდენიც თვითნასწავლი ხალხური მხატვრის ნიკო ფიროსმანიშვილის შესახებ.

საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში იყო ისეთი პერიოდი, როცა სახვით ხელოვნებაში არსებულ ეგრეთ წოდებულ „მემარცხენე" მიმდინარეობათა და ქართველი პოეტების ზეგავლენით ნიკო ფიროსმანიშვილი აღიარებული იქნა ახალი ეროვნული სტილის ფუძემდებლად ახალ ქართულ ფერწერაში, და მისი სახელის გარშემო შეიქმნა საკმაოდ ძლიერი კულტი... ამ აზრის მომხრენი და მქადაგებელნი ფიქრობდნენ, თითქოს ქართული საბჭოთა მხატვრული კულტურის განვითარების მთავარი გზა სწორედ ნიკო ფიროსმანიშვილის შემოქმედებაში [illegible]. ამით ისინი უგულებელყოფდნენ იმ უდავო ფაქტს, რომ ქართული საბჭოთა ხელოვნება აღმოცენდა და გაიზარდა ქართული კლასიკური ხელოვნების ისტორიულად შექმნილ რეალისტურ ტრადიციებზე, რომ ქართული საბჭოთა სახვითი ხელოვნების წარმოშობასა და განვითარებაში გარკვეულ როლს თამაშობდა ქართული პროფესიული ფერწერითი შემოქმედება.

ფიროსმანიშვილის მხატვრობის ასეთი აღტაცებული შეფასების საპირისპიროდ ამ დროის საზოგადოებრივ წრეებში, შემდეგ, მხატვართა ერთ ჯგუფში გავრცელებული იყო შეხედულება, რომელიც უარყოფდა ნ. ფიროსმანიშვილის ქმნილებათა რაიმე მხატვრულ ღირებულებას და სრულიად არ სცნობდა მის როლს ქართული სახვითი ხელოვნების განვითარებაში.

ნიკო ფიროსმანიშვილის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის ობიექტური, მეცნიერული შესწავლა შესაძლებლობას გვაძლევს სწორად შევაფასოთ მისი მხატვრული მნიშვნელობა და განვსაზღვროთ მისი ადგილიც ქართული ხელოვნების განვითარების ისტორიაში.

ნიკო ფიროსმანიშვილი ღარიბი გლეხკაცის შვილი იყო, დაიბადა 1860 წელს კახეთში. მშობლები ადრე დაეხოცა; [illegible] თბილისში და აქ [illegible] წლობით [illegible] სიღარიბე.

ჯერ კიდევ ბავშვობაში გამოამჟღავნა ნიკომ ხატვისადმი მიდრეკილება, მაგრამ ნიკოს ოჯახის [illegible] იმდენად ღარიბი იყო, რომ ამაზე ოცნებაც კი არ შეეძლოთ. [illegible] სისტემატური განათლება [illegible]. თვითონ ისწავლა წერა-კითხვა ქართულ [illegible] და [illegible] ლიტერატურის კითხვას. [illegible] (1882 წ.).

მაგრამ ამ [illegible] სრული [illegible] გაიტაცა და ფიროსმანიშვილი [illegible]. [illegible] ნ. ფიროსმანიშვილმა, [illegible] ხელოვნებას — ფერწერას, [illegible].

[illegible] ნიკო ფიროსმანიშვილი მარტოხელა კაცის [illegible] ცხოვრებას ეწეოდა, არავის არ უკარგავდა დახმარების გამოსათხოვად. [illegible]. ფიროსმანიშვილის მოხეტიალე კაცის ცხოვრება დაიწყო. ერთადერთი წრე, სადაც იგი ტრიალებდა, ეს იყო მიკიტნების, ხარაზების და წვრილვაჭრების [illegible] წრე... ისინი იყვნენ მისი შემკვეთელნი, და მისი ნიჭის დამფასებელნი. ფუნჯებით და საღებავებით დატვირთული იგი [illegible] სარდაფში, დუქნიდან დუქანში, რესტორნიდან რესტორანში, წერდა სურათებს და აბრებს, ხოლო ზოგჯერ კედლის მხატვრობაზე მუშაობდა. სარდაფ-რესტორნების მეპატრონეები და მათი მუდმივი სტუმრები [illegible] უკვეთდნენ თავიანთ მხატვარს, არ იხდიდნენ გასამრჯელოს შესრულებული სამუშაოსათვის, ზოგჯერ კი ერთ ბოთლ ღვინოს, ან ერთ თეფშ საჭმელს აძლევდნენ.

[illegible] ფიროსმანიშვილის ნაწარმოებების შესახებ ქართველ მხატვართა წრეებმა [illegible]. ეს მოხდა 1912 წელს.

პირველ ხანებში პროფესიონალი მხატვრები დაინტერესდნენ ნ. ფიროსმანიშვილით. ქართულ პრესაში მის შესახებ წერილი და მხატვრის პორტრეტიც დაიბეჭდა. [illegible]. მაგრამ ამ [illegible] ნიკო ფიროსმანიშვილის [illegible]. იმავე გაზეთმა, რომელმაც ცოტა ხნის წინათ მისი ნიჭის საქებარი წერილი მოათავსა, ახლა მისი ნიჭის [illegible] კარიკატურა დაბეჭდა. [illegible] ნ. ფიროსმანიშვილს. ამის შემდეგ იგი ახლოს აღარ გაეკარებოდა და სრულიად ჩამოშორდა ქართველ მხატვართა საზოგადოებას. [illegible] ფაქტს, რომ მხატვრებმა მისადმი [illegible] ინტერესი არ გამოიჩინეს, არ ჩათვალეს იგი თავის თანასწორად და თავის ღირს კოლეგად[1].

შემდგომში ნ. ფიროსმანიშვილი ყოველთვის გაურბოდა პროფესიონალ მხატვრებთან შეხვედრას. [illegible], და 1918 წელს [illegible] გარდაიცვალა სრულ მარტოობაში.

ნ. ფიროსმანიშვილს არავითარი პროფესიული განათლება არ მიუღია. მან არ იცოდა ფერწერის ტექნიკა, არ იცნობდა არც წარსულ, არც თავის თანამედროვე ქართულ ხელოვნებას. მიუხედავად ამისა, მისი ხელოვნება თავის საფუძველში ნამდვილი ხალხური, ხალხურ ნიადაგზე აღმოცენებული ხელოვნებაა[2].

საინტერესოა, რაში მდგომარეობს ამ მხატვრის ხალხურობა, როგორ არის ის გამოვლენილი მის ხელოვნებაში?

ნიკო ფიროსმანიშვილის ხელოვნების ხალხურობა, უწინარეს ყოვლისა, მდგომარეობს იმაში, რომ მისი შემოქმედების მთავარი, [illegible] ძალა — თემატიკა ქართველი გლეხობის ყოფაცხოვრებიდან, როგორც ცხადყოფს მისი ტილოები „რთველი", „[illegible]", „ქეიფი [illegible]", „[illegible]", „[illegible]" და სხვ.

ნ. ფიროსმანიშვილმა ადრე, ჯერ კიდევ ბავშვობაში დატოვა კახეთი. ამ გარემოებამ თვითნასწავლ მხატვარს ხელი არ შეუშალა

---

[1] 1916 წლის 18 ივნისის „სახალხო ფურცლის" № 613-ის სურათებიან დამატებაში დაიბეჭდა ნ. ფიროსმანიშვილის ფოტოპორტრეტი, ხოლო იმავე წლის 10 ივლისის „სახალხო ფურცლის" № 620-ის დამატებაში — ნ. ფიროსმანიშვილის გასამასხარავებელი ლანძღვიანი კარიკატურა, რომელმაც [illegible] როლი ითამაშა მხატვრის ცხოვრებაში.

[2] ღრმად შემცდარია ის აზრი, თითქოს „შემოქმედებითი ჰორიზონტი ფიროსმანიშვილისა შეზღუდული იყო, გამომსახველობითი ენა — პრიმიტიული".

თავისი მოგონებანი სამშობლო კუთხეზე ალაზნის კახეთ-ისტორიით სტილში ისეთი სიცხადით, რომ ფიროსმანიშვილის სურათები გამოიახლის, ფერწერითი ხერხების პირობითობის მიუხედავად. ნახველზე სტილიზებ ძლიერ შთაბეჭდილებას ცხოვრებისეული სინამდვილით და ზედაც დამახასიათებელი ამბით, სიუჟეტით.

ნ. ფიროსმანიშვილი ხატავს ადამიანებს გარკვეული (შესაძლოა, არა მკაფიოდ შეცნობილი) კლასობრივი ნიდგომით და ხასიათებით. ყველაზე ადრინდელ ფოლკლორულ-ყოფითი საქართველოს დამახასიათებელი სურათი „ხუთი თავადის ქეიფი მწვანეზე" სურათი, რომლის თითოეული ფიგურა მხატვარის ღრმად გამოხატული, მოფიქრებული და ცხოვრებისეული სინამდვილით აქვს გამოსახულებული. სხვა მის ნამუშევრებშიც „ბოთლი გლეხი ბაიათით ხელში", „უშვილო მილიონერი და ღარიბი ქალი შვილებით", „ხამბიკანი", აშკარად ავლენიან, რომ მხატვარი დიდი სიმპათიით ახატავს დაბალი ფენების წარმომადგენლებს და თავისი ნაწარმოებებისათვის არჩევს ისეთ თემებს და სიუჟეტებს, რომლებითაც შეიძლება ასახოს იმდროინდელ სინამდვილეში გაბატონებული სოციალური უკუღმართობა.

მხატვრის გონებრივი პოზიცია ხოლოდაც არ ყოფილა ისე შეზღუდული, როგორც ეს ბევრს ჰგონია. მის გულს და გონებას ალელვებდნენ საქართველოს ისტორიული წარსულის სურათები, გმირი ადამიანები, რომლებმაც თავიანთი სიცოცხლე ხალხის სამსახურს მიუძღვნეს. ასეთი გაზრებით აქვს ნ. ფიროსმანიშვილს დაწერილი შოთა რუსთაველისა და თამარ მეფის პორტრეტული სურათები, უცხოელ დამპყრობთაგან საქართველოს შეუპოვარი დამცველის, შესანიშნავი მხედართმთავრის ერეკლე II-ს პორტრეტი

პატრიოტულმა გრძნობამ, სამშობლოს თავისუფლებისათვის ქართველი ხალხის ბრძოლის ისტორიით ღრმად დაინტერესებამ თვითნასწავლ მხატვარს შთააგონა ამხი დაეწერა სახალხო გმირად აღიარებული მხედართმთავრის გიორგი საკაძის პორტრეტების მთელი სერია.

ნ. ფიროსმანიშვილის შემოქმედების სიუჟეტობრივ გამოვლინება არა მარტო ხალხის ყოფა-ცხოვრებისა და საქართველოს ისტორიული წარსულის ამსახველი სიუჟეტების და თემების შერჩევაში, არამედ უფრო მეტად იმაში, რომ თვითნასწავლ მხატვრის მიერ შექმნილი ისტორიული პირთა სახეები აღბეჭდილია მათი როლის ისეთი გაგებით და შეგრძნობით, როგორსაც მათ მიმართ თავის გულში ატარებს ქართველი ხალხი

მისი ნიჭის სწორედ ამ თვისების გამო, ნ. ფიროსმანიშვილი მჭიდროდ უკავშირდება მისი წინაპარი ხალხის ხელოვნების ისტორიაში. ნ. ფიროსმანიშვილის შემოქმედება მჭიდროდაა დაკავშირებული ხალხურ მხატვრულ ტრადიციებთან და სწორედ ამაშია მისი მხატვრული ნიჭის ძალაც.

თვითნასწავლი ხელოვანის მხატვრული მემკვიდრეობა ასევე სინამდვილით წარმოდგენისათვის ქალაქის, უფრო სწორად, ამ ქალაქის, ამ სოციალური ფენის ყოფა-ცხოვრებას, რომლის გარემოცვაში მხატვარი ყოველდღიურად იმყოფებოდა. მან დაწერა პორტრეტები მედუქნეებისა, მიკიტნე კინტოებისა, ცირკის აქტიორი ქალებისა, ეგრეთ წოდებული „ორთაჭალელი ლამაზმანებისა", რომელთა მელისათვის ქალაქელი ძმობილები უფროსის შინის ხშირად ათროალებდნენ. ყველა ეს პორტრეტი წარმოსახულია ნამდვილი ოსტატობით, სწორი ფსიქოლოგიური დახასიათებით.

მეორე სერიის თავის ნაწარმოებებში ნ. ფიროსმანიშვილმა აღბეჭდა ძველი თბილისის კოლორიტული ტიპები. ეჭვს გარეშეა, რომ ისინი ნატურიდან არიან დაწერილნი. ასეთებია, მაგალითად, „მეზე რუმბით", „მეზე ბოკონი", „მედუქნე", „მეარღნე", „მეარღნე", „მეეზოვე" და სხვ.

ნ. ფიროსმანიშვილი დიდი სიყვარულით ხატავდა ცხოველებს, გარეულ ნადირებს. განსაკუთრებით მას უყვარდა ირმების, ქურციკების, დათვების და მათი ბელების, ლომების და არწივების ხატვა. ზოგიერთი მათგანი ღრმად გამომხატველი, ხეტყეულია და მოგვაგონებს ხალხური შემოქმედების ძველ ქანდაკების ნიმუშებს, რომლებიც ჯერ კიდევ გავრცელებულია გლეხების ყოფა-ცხოვრებაში. სურათები „დაჭრილი ირემი" და „ირემი ნუკრით წყაროს სათან" დახატულია დიდი გემოვნებით, ძლიერი ექსპრესიით; ღრმა შთაბეჭდილებას სტოვებს ამ დაჭრილი ცხოველის ლიდონი, თითქოს ცრემლმორეული ნაღვლიანი თვალები. ფანტასტიკურად გამოიყურება ღამეულ გამოსახულება მთვარიან ღამეში — ნადირის სილუეტი თითქოს შერწყმულია მთვარის შუქის მარადმეფეთი.

ცნობილია, რომ მხატვარი იცნობდა მხოლოდ კახეთს და თბილისს. საქართველოს სხვა კუთხეებში ის არ ყოფილა; მიუხედავად ამისა, ზემირი გადმოცემის თანახმად, მან დახატა ბათუმის მიდამოები, ზღვა, ნავსადგური, მთები და ზღვის სანაპიროზე მთელი სისწორით მიხვედრილი ნაპირებელი. ამავე ჟანრს ეკუთვნის აგრეთვე სურათი „ნადირობა იმერეთში".

ნ. ფიროსმანიშვილს დაწერილი აქვს სერია ნატურმორტებისა, რომლებიც გამოირჩევიან თავისებურებით, კომპოზიციის ორიგინალურობით. მათში ყველაც კი არ არის იმ ოლეოგრაფიებისა, რომლებიც მის დროს ძალიან გავრცელებული იყვნენ და „მიწის ნაყოფის ხატვას" გამოსახავდნენ.

ნ. ფიროსმანიშვილი თავის ნატურმორტებში გამოსახავდა მხოლოდ იმას, რასაც ყოველდღე საკუთარი თვალით ხედავდა. მისი ნიჭის ძალა მკაფიოდ გამოჩნდა ამ ჟანრში: ფიროსმანიშვილისეული ნატურმორტების კომპოზიცია, რომელიც ლაკონურ პრინციპზეა აგებული, გვაოცებს თავისი წონასწორობით და ჩანაფიქრის მხატვრული ერთიანობით. ზოგიერთი დეტალი, მაგალითად, მწვადი შამფურზე, თევზი, მწვანილი, ჭიქა წითელი ღვინით, ნამდვილი მოწიფული ოსტატის ხელით არის დაწერილი.

ნ. ფიროსმანიშვილი არ ყოფილა „პრიმიტივისტულ ეპიგონი", როგორც ამას წერს ზოგიერთი ხელოვნებათმცოდნე; პირიქით, მისი მხატვრული და ტექნიკური ხერხების შესწავლა ცხადყოფს სწორედ იმას, რომ მას გააჩნდა მხატვრული გამოსახვის თავისი საკუთარი საშუალებანი, საკუთარი ფერწერულ-ტექნიკური ხერხები. ყოველივე ეს თვითნასწავლმა მხატვარმა შეიმუშავა თვითონ, ყოველგვარი დახმარებლად, სხვებისაგან მიუთითებლად.

თუ ნ. ფიროსმანიშვილის ზოგიერთ დიდ კომპოზიციაში ჩვენ ვამჩნევთ ადამიანთა სტატიკურ გამოსახულებას, თვითონ ფერის ჭარბად გამოყენებას პარიზული წერის დროის, ფიგურების უძრაობას — მოუქნელობას, ეს იმიტომ ხდება, რომ მხატვარმა არ იცის, როგორ უნდა აასახოს ისინი სწორი რაკურსით; თუ ზოგჯერ სურათის სიღრმე და პერსპექტივა სწორად წესებს არ ექვემდებარება, ყოველივე ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ მხატვარს არ მიუღია პროფესიული განათლება, აიხსნება იმით, რომ თავის შემოქმედების გზაზე, ყოველდღიური პრაქტიკით მას უხდებოდა თვითონ, სხვების დაუხმარებლად, ესწავლა ის, რასაც მრავლეხოლოვნისათვის — მომავალი მხატვრები სასწავლო ხელოვნების შესწავლას პირველ წლებში ითვისებენ.

ნ. ფიროსმანიშვილი ნამდვილი ხალხური მხატვარია, რომელმაც თავის ხელოვნებაში ასახა ამ წრეების ყოფა-ცხოვრება, საიდანაც თვითონ გამოვიდა. მისმა გარემომცველმა წრემ მისი სახით მიიღო საკუთარი მხატვარი, რომელმაც თავისი ხელოვნების უბრალო ენით მოუთხრო მათვე მისი ცხოვრების, მისი ყოფის, ზნე-ჩვეულებების, მისი ქორწილის და ლხინის ამბები. ნ. ფიროსმანიშვილი გარემომცველ სინამდვილეს ასახავდა ისე, როგორც შეეძლო, არავის სტილიზაციას იგი არ აკეთებდა, არასდროს არ მიმართავდა თავის შემოქმედებით „პრიმიტივიზმს" მიმსგავსებოდა.

ამაშია ძალა ნ. ფიროსმანიშვილის ბუნებით მომადლებული ნიჭისა, რომელსაც ფესვები ღრმად ჰქონდა გადგმული ხალხურ შემოქმედებაში. სწორედ ამაში მდგომარეობს მისი გულწრფელი ხელოვნების მუდამ უჭკნობი სილამაზე. ახალი ქართული ხელოვნების ისტორიაში ნ. ფიროსმანიშვილის მხატვრული მემკვიდრეობა ცალკე საინტერესო ფურცელია, რომლის სწორი გაგება და დაფასება ჩვენში საბჭოთა ხელოვნებათმცოდნეობის დამსახურებას წარმოადგენს.

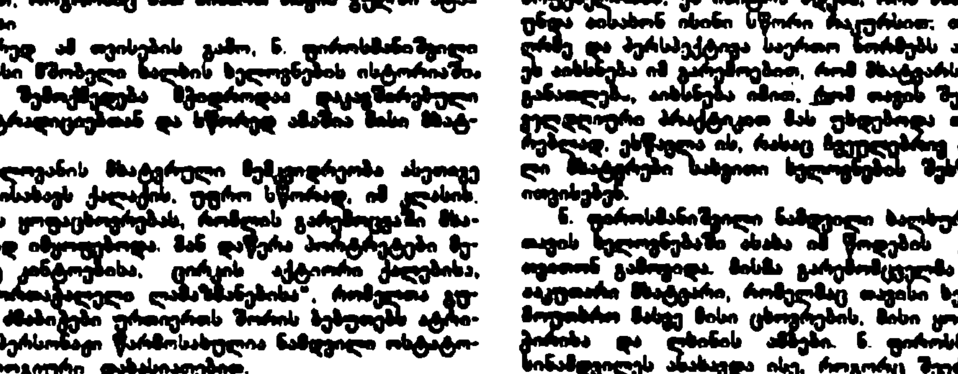

ნ. ფიროსმანიშვილი — ლხინი რთველის დროს